

ריפוי בעיסוק בקרב אוכלוסייה עם לקויי למידה לאורך מעגל החיים

נייר עמדה

ריפוי בעיסוק הינו מקצוע טיפולי שקומי חינוכי, מקבוצת מקצועות הבריאות. מרפאים בעיסוק רואים באדם ובמשפחתו ובאנשים משמעותיים אחרים בסביבתו שותפים מרכזיים ומשמעותיים בבניית תוכנית התערבות מתאימה. מטרת הריפוי בעיסוק בעבודה עם אנשים לקויי למידה היא לאפשר להם להיות מעורבים בפעילויות ובעיסוקים השונים שהם רוצים ונדרשים לעשות בסביבות השונות בהן הם מתפקדים (בסביבה הפיזית, החברתית, המשפחתית, התרבותית והמוסדית). המעורבות בעיסוקים אלה מאפשרת לאדם להשתלב, לתפקד ולהשתתף בחיי היום יום כבסיס לבריאותו, רווחתו, בטחונו ולאיכות חייו.

ידע מקצועי של המרפאים בעיסוק

הכשרתם האקדמית של המרפאים בעיסוק מבוססת על ידע ממדעי העיסוק, הרפואה, החינוך ומדעי החברה וההתנהגות. ההכשרה כוללת התמחות בדרכי הערכה והתערבות בתחומי התפקוד השונים של האדם. ייחודו של המקצוע היא היכולת לבצע ניתוח של העיסוקים והפעילויות אותם האדם רוצה/צריך לבצע תוך הערכת היכולות שלו בהקשר לאותם עיסוקים ובחינת ההתאמה בין יכולות אלו לדרישות הסביבה בה הוא מתפקד.

עמדת הריפוי בעיסוק בנושא הגדרת ליקוי למידה

עמדת המקצוע משלבת את ההגדרה המקובלת כיום בארץ ובעולם ללקויי למידה עם הבסיס התאורטי של מקצוע הריפוי בעיסוק. ההגדרה הרווחת הינה: "לקוי למידה הינו מונח כללי המתייחס לקבוצת הפרעות הטרוגניות, המתבטאות בקשיים משמעותיים ברכישת הקשבה, דיבור, קריאה, כתיבה, המשגה ו/או יכולות מתמטיות ובשימוש בהם. הפרעות אלו פנימיות לפרט ומניחים שהן נובעות מליקוי נוירולוגי מרכזי. הן עשויות להופיע בכל שלב לאורך מעגל החיים. אף על פי שלקויי הלמידה יכול להתרחש בו זמנית עם תנאים מגבילים נוספים (פגיעה חושית, פיגור שכלי, הפרעה רגשית וחברתית, מחלה פסיכיאטרית), או תנאים חיצוניים (הבדלים תרבותיים, הוראה לא מספקת או לא מתאימה), אין לקויי הלמידה תוצאה ישירה של תנאים אלה" (NJCLD,1994).

בהתאם לבסיס התאורטי של המקצוע, מרפאים בעיסוק ערים לכך שליקויי הלמידה שונים בחומרתם ובאופן ביטויים מאדם לאדם. לליקויי הלמידה עלולות להיות השלכות על מגוון תפקודים שבהם מעורב האדם, מעבר ללמידה האקדמית. לפיכך, מרפאים בעיסוק מסייעים לאנשים עם ליקויי הלמידה להתמודד עם השלכות הליקוי על מגוון עיסוקיהם, כגון למידה אקדמית, תפקודי יום-יום, השתתפות חברתית, משחק, תפקוד בשעות הפנאי, תפקוד בצבא או בעבודה, נהיגה, זוגיות ומשפחה. יתר על כן, עוסקים המרפאים בעיסוק באיתור מוקדם ובמניעה של חסרים בתפקוד ובלמידה.

עבודת המרפאים בעיסוק בקרב אנשים עם ליקויי למידה נעשית, לרוב, כחלק מצוות רב מקצועי כאשר כל מקצוע תורם את הידע והייחודיות שלו.

תהליך הערכה בריפוי בעיסוק בקרב אנשים עם ליקויי למידה

תהליך הערכה בריפוי בעיסוק מהווה נדבך חשוב בהליך הערכה של צוות רב מקצועי. מטרת ההערכה בריפוי בעיסוק היא לזהות את תחומי העוצמה והחולשה של האדם עם ליקוי למידה בביצוע עיסוקיו השונים ולנתח את המשימות עימן הוא נדרש להתמודד. תהליך ההערכה בריפוי בעיסוק מתחיל בראיון עם האדם ומשפחתו על מנת לקבל מידע לגבי ההיסטוריה העיסוקית, הרצונות והצרכים של האדם, השגרות וההרגלים, תחומי העניין והערכים. בשלב זה מזוהים העוצמות, החולשות וסדרי העדיפויות של האדם לגבי תפקודיו השונים. בשלב הבא בוחרים המרפאים בעיסוק בכלי אבחון סטנדרטים להערכת הסיבות לקשיים וכן לדרישות השונות של הסביבה בה מתפקד האדם עם לקויי הלמידה. מקור הקשיים עשוי להיות על רקע של ליקוי בתפקודים סנסוריים, קוגניטיביים ועוד. לסיום תהליך ההערכה נערכת אינטגרציה של ממצאי הראיון, התצפיות והאבחונים הסטנדרטיים ולפיהם מתקבלת תמונה רחבה ומקיפה על היכולות, על המקור לקשיים ועל דרכי ההתמודדות של האדם לקויי הלמידה עם דרישות הסביבה.

התערבות הטיפולית בריפוי בעיסוק בקרב אנשים עם ליקויי למידה

גישות ושיטות ההתערבות בריפוי בעיסוק בקרב אנשים עם ליקויי למידה מותאמות לאדם עצמו מבחינת סוג ליקוי הלמידה, יכולותיו, סגנון הלמידה שלו, כמו גם לסביבה בה נעשית ההתערבות. כמו-כן מותאמות הגישות ליעיסוקים אותם רוצה וצריך לבצע האדם ולסביבות בו הוא מתפקד.

על בסיס ניתוח הגורמים השונים, מציעים המרפאים בעיסוק דרכי התערבות הממוקדות באדם, במטלה ובסביבת הביצוע. ההתערבות בריפוי בעיסוק בקרב אנשים עם ליקויי למידה יכולה להתבצע בעבודה באופן ישיר (פרטני) עם האדם, באופן קבוצתי ו/או באמצעות הדרכה וייעוץ למשפחה ולאנשים אחרים בסביבתו (צוות חינוכי, צוות בעבודה וכד').

ההתערבות מכוונת להתאמת הפעילויות ו/או הסביבה של האדם על-מנת לאפשר לו למצות את מלוא הפוטנציאל שלו.

ההערכה וההתערבות בריפוי בעיסוק נעשות בסביבות שונות כמו בקליניקה ו/או בסביבה הטבעית של האדם (בבית, בכיתת הלימוד, במגרש המשחקים במקום העבודה וכדומה).

תחומי ההתמקדות בריפוי בעיסוק בקרב אנשים עם ליקויי למידה

ההערכה וההתערבות של הריפוי בעיסוק בקרב אנשים המתמודדים עם ליקויי למידה, נעשית לאורך מעגל החיים מהגיל הרך ועד לגיל המבוגר בתחומי העיסוק השונים:

- **עצמאות והשתתפות בתפקודי היום יום:** הערכה וקידום יכולתו של הפרט להתמודד עם מיומנויות טיפול עצמי (לדוגמא, לבוש, אכילה, הרגלי ניקיון/היגיינה אישית), רכישת הרגלים ומיומנויות הקשורים לחיי היום-יום תוך כדי אינטראקציה עם הסביבה והקהילה (כמו שימוש יעיל באמצעי תקשורת, ניהול משק בית, ניידות- תחבורה ציבורית, נהיגה).
- **למידה:** הערכה וקידום יכולתו של הפרט להתמודד עם דרישות המסגרות הלימודיות השונות באמצעות ייעול תהליכי עיבוד מידע, שיפור כישורי התארגנות, פיתוח אסטרטגיות, שיפור מיומנות כתיבה ועוד.
- **הכנה לצבא ותמיכה במהלך השירות הצבאי:** הכנה, תמיכה וליווי להסתגלות והתמודדות עם דרישות המערכת הצבאית (לדוגמא: בחירת תפקיד המתאים לכישורים, עמידה בלוח זמנים, ארגון הציוד האישי).
- **עבודה:** הערכת כישורים הנדרשים לעבודה, קידום ותמיכה בהשתלבותו של הפרט במעגל העבודה באמצעות פיתוח כישורי והרגלי עבודה (לדוגמא: נוכחות, דיוק, יחסים הולמים עם חברים לעבודה והיענות לנומרות במקום העבודה), הכוונה לתחומי עבודה, התאמת סביבת עבודה ועוד.
- **משחק ופנאי:** הערכת מיומנויות משחק ודפוסי פנאי, טיפוח ופיתוח אפשרויות להנאה, תחושת שליטה וסיפוק מפעילויות משחק ופנאי המתרחשות מעבר לשעות בית הספר והעבודה (לדוגמא: ייעוץ להתאמת סוג ומסגרת הפעילות/חוג לצרכים ולעוצמות של הפרט).
- **השתתפות חברתית:** הערכה ופיתוח מיומנויות חברתיות (לדוגמא: הקניית אסטרטגיות לביטוי העצמי והעצמה אישית, שיפור האינטראקציות הבין-אישיות, קידום והפנמת דפוסי התנהגות וקודים חברתיים מקובלים).

פיתוח ושיפור מיומנויות יסוד העומדות בבסיס הלמידה

מיומנויות קוגניטיביות דוגמת אימון קשבי, אימון ושיפור תהליכי תפיסה, עיבוד מידע וזיכרון, אימון ושיפור תפקודי חשיבה כגון מיון והכללה.

מיומנויות מטה-קוגניטיביות ותפקודי ניהול עצמי (תפקודים אקזקיוטיביים), כמו העלאת המודעות והקניית ידע על תהליכי הלמידה והחשיבה של האדם עצמו, ידע על מאפייני המטלה וידע לגבי אסטרטגיות התמודדות עם מטלות שונות ודרכי השימוש בהן. כמו-כן נלמדות דרכים ליישום תהליכי חיזוי, תכנון ושימוש במשוב בעת ביצוע מטלות שונות. כל אלה מסייעים לאדם בשכלול היכולת לפתרון בעיות. אחד הדגשים של מרפאים בעיסוק בתחום זה הוא התארגנות וניהול עצמי בזמן ובמרחב כגון, ניהול וארגון סדר יום תוך איזון בין העיסוקים השונים במהלך היום, ניהול יעיל של שגרות בארגון החפצים האישיים, בהתארגנות לקראת יציאה לטיולים, התמצאות במקומות שונים וכדומה.

פיתוח כישורים ספציפיים הנדרשים ללמידה

לדוגמא, **פיתוח ושיפור מיומנויות כתיבה** - פיתוח היכולת לכתיבה המבוצעת בזמן סביר, ללא השקעת אנרגיה מיותרת, כשהתוצר הכתוב קריא וניתן להבנה במשימות שונות כגון, העתקה, הכתבה והכנת שיעורי בית. ההתערבות כוללת גם המלצות להתאמות לדרישות בית הספר, התאמות של עזרים שונים (סוג עיפרון, מחברת, מחשב נייד ואביזרי מחשב, תוכנות הקלדה) ולימוד הקלדה.

פיתוח טכניקות פיצוי

שימוש באביזרי עזר וטכנולוגיה מסייעת - כגון, מחשב, לוח מקשים מותאם, יומן אלקטרוני, לוח מארגן בבית, בכתה ובמקום העבודה, לוח מוטה לכתיבה, מעבי עיפרון.

התאמת המטלה - לדוגמא: צמצום אורך משימות הכתיבה ביחס לסיבולת של התלמיד, התאמת זמן הלמידה/העבודה ביחס ליכולת הריכוז של האדם, התאמת הנחיות לפעילות והתאמת חוקי משחק.

התאמת הסביבה - הבניה ועיצוב סביבת הלמידה והעבודה, בהתבסס על תורת הארגונומיה המתייחסת להתאמה בין האדם לדרישות סביבת העבודה שלו כמו התאמת גובה כיסא ושולחן, סוג העט, מציאת מקום ישיבה מתאים בכתה ובמקום העבודה, ארגון המחשב לעבודה בחזר העבודה, וכדומה.

התערבות בליקויים הנלווים לליקויי הלמידה

ממצאים מחקריים מציגים כי בכ- 50% מהמקרים לקוי למידה מופיע בו זמנית עם ליקויים נוספים כגון הפרעת קשב וריכוז (Attention Deficit Hyperactive Disorder), הפרעה התפתחותית בקואורדינציה (Developmental Coordination Disorder), וליקויים בעיבוד ובויסות החושי (Sensory Modulation Disorder/Sensory Processing Disorder). בהתערבות הטיפולית עם אנשים המתמודדים עם ליקויי למידה רואים המרפאים בעיסוק חשיבות רבה בהתמקדות, בו זמנית, גם בליקויים הנלווים.

הפרעת קשב וריכוז - מרפאים בעיסוק מסייעים בהעלאת מודעותו של האדם ואנשים משמעותיים בסביבתו לקשיי הקשב שלו ולאופן בו הם משפיעים על תפקודו. כמו כן מדריכים את הפרט בפיתוח אסטרטגיות לויסות רמת עוררות, ויסות תגובות והפעלת בקרה עצמית בהתאם לדרישות המשימה. המרפאים בעיסוק מציעים התאמות טכנולוגיות על מנת לשפר תפקוד (כמו אימון בתוכנות מחשב מותאמות), שימוש באביזרי עזר (כמו באפודי משקל על מנת להפחית התנהגויות של "מחויץ למשימה") ו/או מסייעים בהתאמות סביבתיות בהתאם לאופי הלקות הקישבית (לדוגמא התאמת תעסוקה לאדם היפראקטיבי המבוססת על שינויים בפעילות ובגיוון התנועה).

הפרעה התפתחותית בקואורדינציה - מרפאים בעיסוק מסייעים לאדם להתמודד עם ליקויים בביצוע מיומנויות מוטוריות ומיומנויות תפיסיות-מוטוריות כמו שמירה על יציבה לצורך למידה, קושי בקואורדינציה ובויסות הכוח המתבטאים בקשיים בביצוע עיסוקי פנאי, נהיגה, ספורט, כתיבה, נגינה וכן בתפעול של חפצים ומכשירים שונים (כמו עט, סרגל, מחק, מקלדת, אביזרי מעבדה, כלי אוכל, תפעול מכשירים ביתיים ועוד). ההתערבות מתמקדת גם בשיפור התכנון והביצוע של תנועות בזמן ובמרחב.

ליקויים בעיבוד ובויסות החושי - מרפאים בעיסוק מסייעים לאדם להתמודד עם ליקויים המתבטאים ברגישות יתר או תת רגישות למגע, לתנועה, לגירויים וויזואליים ושמיעתיים ו/או לריחות הבאים לידי ביטוי בהימנעות משימוש בחומרי יצירה ולמידה, הימנעות ממעורבות במשחק במגרש משחקים, אי נוחות בסביבה הומה וכדומה. לדוגמא, מרפאים בעיסוק מדריכים את האדם, ובמידת הצורך את בני משפחתו ואנשים משמעותיים הנוספים בסביבתו (כגון אנשי הצוות החינוכי ומטפלים במסגרות נוספות) בדרכים להפחתת הרגישות ו/או בהתאמת הסביבה או המטלה באופן שתהלוך את צרכיו התחושתיים של האדם.

נייר עמדה זה נכתב על-ידי המרפאות בעיסוק הבאות, החברות בפורום בנושא ליקויי למידה של העמותה הישראלית לריפוי בעיסוק: ד"ר נעמי וינטראוב, ד"ר שרה רוזנבלום, ד"ר אורית להב, גב' נירית ארז, גב' רותי טראוב-בר-אילן, גב' נירית ליפשיץ, גב' אילת גופר, גב' מיכל דה-לה-וגה, גב' מירי טל-סבן, גב' רבקה צדיק, גב' גילה שרון, בהיענות לבקשתה של הוועדה המקצועית העליונה של מקצוע הריפוי בעיסוק לניסוח נייר עמדה בנושא זה.

מקורות

מרגלית מ. ושות' (1997). דו"ח הוועדה לבחינת מיצוי יכולתם של תלמידים ליקויי למידה. ירושלים: משרד החינוך
התרבות והספורט.

National Joint Committee on Learning Disabilities (NJCLD) (1994). *Learning disabilities: Issues on definition-revised*. In NJCLD (Ed.), *Collective perspectives on issues affecting learning disabilities* (pp. 61-66). Austin, TX: Pro-Ed.